МЕТАФИЗИКА И ТЕОЛОГИЈА ФИЗИЧАРА АМПЕРА.

I

Велики физичар Андре Мари Ампер (André-Marie Ampère, 1775—1836) бавио се целог живота с љубављу и с успехом философијом и нарочито психологијом. Чувене су у његовој психологији нарочито извесне асоциације психичких садржаја које је Ампер први запазио и назвао конкрецијама (concrétions d'habitudes). Конкреције нису ништа друго него оне симултане асоциације, које је Вунт касније назвао асимилацијама. Познато је да је Вунту, пре свега у Немачкој, због тих асоциација (које је он додао сукцесивним асоциацијама старе психологије) приписивана нарочита заслуга, уосталом, као и првенство које у истини припада Амперу.

У своје време је била врло добро позната и Амперова „теорија односа“ (théorie des rapports), теорија „независних релација“ (des relations indépendantes). Сам Ампер је веома прецењивао ту своју метафизичку хипотезу о релацијама „апсолутно независним од нас“, а у том погледу га је још далеко превазишао његов син Жан Жак Ампер у своме „Уводу у философију мога оца“ (Introduction à la philosophie de mon père).

Како Ж. Ж. Ампер вели, његов је отац сматрао метафизику науком „најлепшом и најдостојнијом људских напора“. Та је наука за њега „наука о интелигенцији“, коју он назива „у опште психологијом, науком о души“. Али је зове исто тако метафизиком „у једном општем смислу“, „а покадкад философијом“[1]).

Доиста се врло често чини да је Амперу психологија у извесном најширем смислу исто што и метафизика, као што је од прилике данас код Бергсона случај. Али неки пут се чини друкчије, а на једном месту Ампер вели изрично: „треба разликовати психологију, где се изучава човекова интелигенција са субјективног становишта (sous le point subjectif) од метафизике, где се испитује објективна реалност наших сазнања“[2]).

[1]) Philosophie des deux Ampère, par J B. St. Hilaire, 1866, p. 7—8.

[2]) Исп. Амперов спис „Essai sur la philosophie des sciences“, 1834, p. 263. У овом спису учинио је Ампер један покушај врло детаљне класификације наука која је у главном заснована на дистинкцијама његове психологије.

У сваком случају Ампер се тако рећи одмара у психологији и метафизици од математике и физике. У једном писму вели Ампер да не воли више математику („je n'aime plus du tout les mathématiques"), него налази задовољства само у својој психологији[1]). Метафизика, његова „драга наука", како је у једном другом писму назива, испуњавала му је главу („me remplissait la tête") док није почео сневати „само о електричним струјама"[2]).

Теорија независних релација, „као теорија експликативних хипотеза" сачињава основ „сваког објективног ноуменалног сазнања"[3]). У истини појмови релација нису ништа друго до појмови закона, а не појмови супстанција, т. ј. „општих идеја". „То су примордиални закони сваке егзистенције"[4]). И ово треба нарочито нагласити, јер и у овом погледу Амперу припада једно од почасних места не само у историји модерне науке, него и логике те науке, на супрот логици старе, аристотеловске науке. У том смислу Амперова се теорија може сматрати, како смо ми то давно истакли, као нека врста индуктивне метафизике[5]).

Шта су релације? „Реални свет" може по Амперу садржати без контрадикције само идеје односа, „лишене свака субјективности". Може бити допуштено метафизичарима, као Канту и Берклеју, вели Ампер, да им одузму објективност (de les „désobjectiver"), али против њих постоји „бескрајна вероватноћа"[6]).

Управо зато што су односи ове врсте (ces sortes de rapports) тако „апсолутно независни" од природе оних садржаја између којих постоје, може се „претпоставити без апсурдности" да они постоје и сами по себи „између ноумена"[7]). Те од нас независне релације јесу основне особине ствари, њихови први или примарни квалитети, — qualitates primae, primariae, — у оном смислу у коме их је схватао Локе, као и већина сколастичких философа. Те су релације ноуменалне зато што

[1]) Journal et correspondance d' A. M. Ampère, 1872, p. 348.

[2]) Correspondance et Souvenirs, recueillies par M-me H. C. 1875, I, p. 267

[3]) Phil des deux Ampère, p. 269. Noumenon је означавало још код Платона апсолутно, нечулно биће ствари, суштину ствари („по себи"), која се може сазнати само разумом.

[4]) o. c., p. 278.

[5]) Исп. моју дисертацију „Die Philosophie A. M. Ampère's, Berlin, 1908, p. 37.

[6]) Phil. des deux A. p. 155.

[7]) o. c. p. 245.

их ми сазнајемо „адекватним начином“ (d' une manière adéquate)[1]).

Из „егзистенције“ независних релација закључује Ампер и на егзистенцију ноумена. Пошто су односи апсолутно реални то морају постојати и „ноумени или узроци“, између којих односи могу реално егзистовати. Уосталом, као и код Канта, и код Ампера су ноумени, пре свега, резултати научне апстракције, „ствари мишљене“, схваћене као узроци, а не непосредно опажене (опажене само као феномени)[2]). Такви су ноуменални „узроци непробојности“, који су материални или „отпорни ноумени“ (des noumènes résistants). Њих има више, пошто су математичке релације (на првом месту бројеви и просторни облици) ноуменалне, те се тако множина и сложеност чине нешто првобитно, несводљиво на једно и просто. „Бескрајно је вероватно, вели Ампер, да су пет прстију пет различних нумена“[3]). Према томе можемо, како се чини, сматрати физичара Ампера плуралистом не само у методолошком смислу, као Канта (и новије прагматичаре), него и у метафизичком смислу као Лајбница.

Међутим, с друге стране треба имати у виду јединство и хомогеност универзума, како га схвата Ампер физичар и математичар. Да ли је то јединство само методолошко? У ком смислу говори Ампер о пет ноуменално различних прстију? Јесу ли то „узроци непробојности“, или „прохибитивни узроци“, „непознати, активни и непросторни“, али различни узроци чији скуп (aggrégation) представља материју[4]). Пет прстију морају бити пет различних ноумена зато што је, по „теорији независних односа“, број пет ноуменалан и постоји независно од нас и од нашег начина сазнања, као и сви бројеви.

Као што се види, Ампер је доиста био плуралиста у метафизичком смислу, пошавши од извесног методолошког плурализма (јер то је у првом реду теорија релација), код кога није остао, као модерни прагматичари, који су плуралисти зато што за њих не постоји суштина ствари пошто је она, вели, у бескрајноме (à l'infini).[5])

---

[1]) o. c. p. 330.
[2]) o. c. p. 138.
[3]) o. c. p. 251.
[4]) o. c. p. 320.
[5]) Исп. J. Sageret, Le pluralisme et le monisme scientifiques (Revue philosophique, 1923, № 3—4, p. 224).

Што се тиче ноуменалности математичких релација, Ампер тврди управо супротно ономе, што тврди Кант, на кога се, међутим, често наслања[1]). По Амперу, — као и по Кеплеру, Галилеју и другим новијим физичарима пре Ампера, — „ноумени или супстанције" нису ништа изван својих узајамних односа, јер свако тело, како се оно по Амперу схвата, садржи неодређен број односа.

Али да ли је Ампер само у том смислу могао рећи: „не разумем зашто је ноумен ствар чија је суштина потпуно изван сваког схватања"[2]). То се на први поглед доиста тако чини. Али кад чујемо Ампера где говори о „активним спољашним узроцима" и о „непросторним отпорима", онда би се на исти начин могло мислити да су ти активни непросторни узроци или те силе нека самостална активна бића, готово нека врста монада[3]). Најзад, ако можда материја по Амперовом схватању и није тако блиска материји у Лајбницовом смислу, она је на сваки начин врло близу појму материје који је имао наш Руђер Бошковић или доцније Фарадај.

II

Далеко важније је, у осталом, и за физичара Ампера питање душе или „ноуменално Ја". Ампер никад није посумњао у егзистенцију душе и, као и Декарт, он нарочито наглашава да душа „продужава постојати" (subsister) и у потпуном сну[4]). Веома је интересантно да је без сумње овакво потврђивање егзистенције душе навело Ампера, можда по угледу на Лајбница, на појам психички несвесног и ако Ампер никад не употребљава изрично тај појам. Јер шта друго може значити и како се може протумачити тврђење Амперово да има „ствари примећених од душе" које нису у исто време примећене и од стране свесног Ја?[5])

У сваком случају и овде само Амперова метафизичка теорија односа, специално однос каузалитета служи као „мост" (pont) између „феноменалнога Ја" и ноуменалног Ја или суп-

[1]) Исп. Kritik der reinen Vernunft, Univ-Bibl., p. 71: „Es wird durch Verhältnisse nicht eine Sache an sich erkannt".

[2]) Phil. des deux A., p. 246.

[3]) Исп. Die Philosophie A. M. Ampère's, p. 24.

[4]) Phil. des deux A., p. 91.

[5]) o. c. p. 199.

станциалне душе, која је седиште „хиперорганске силе“ (force hyperorganique). „Сама супстанција душе је објективна“[1]). Душа је непросторно биће које према томе није нигде у простору, али ипак може да дејствује на све тачке простора које јој је Бог потчинио. То је, вели Ампер, исто тако појмљиво, као што привлачна снага сунца, — која такође није нигде у простору, — дејствује истовремено на све планете и на сваку цела и неподељена. Свакако дакле, вели Ампер, ја не могу закључити да је, на пример, моја воља просторна, али ипак морам претпоставити да постоји негде (quelque part). Према томе се чини, како Ампер свакако под утицајем Малбраншовим вели, да свако крајње биће мора имати неко место у једном бескрајном бићу исте врсте. „Место“ мисли је бескрајна мисао или, другим речима, место духова је Бог. Психички процеси или промена мисли, како се Ампер изражава, може се према томе најбоље објаснити тако, као да душа на неки начин сваки пут мења своје место у бескрајноме духу[2]).

Колику важност Ампер приписује својој теорији ноуменалних релација сведочи најбоље једно његово писмо Мен де Бирану, у коме Ампер вели: „Без ове теорије психологија постаје непријатељица наукâ и свих утешних идеја које подупиру морал“. Без тога би било апсурдно рећи да је први узрок бескрајан и вечан, да предвиди (или да је Провиђење, cause prévoyante), да је свемоћан и слободан, него би се чинило да нас неки непознат узрок наводи да верујемо у те атрибуте Божанства. Не би било могућно имати ма какав јасан мотив да би се веровало да је „мисао“ бесмртна и да надживљује смрт[3]).

Славни физичар верује непоколебљиво у бесмртност душе. У једном писму (Баланшу, 1818 г.) вели Ампер: „Осећање ништавила ове егзистенције уноси у цело моје биће, дубље него икад, не знам какву тежњу ка другом животу, једину утеху која се може имати на земљи“. „Врло је истинито (il est très-vrai) да циљ човеков није овај живот“[4]). На једном другом месту вели: „Има у човеку некорисних способности (des facultés inutiles), које су штетне за одржање индивидуе, али човека чине способним за други живот“[5]).

[1]) o. c., p. 26, 89, 156, 202.
[2]) Исп. Die Philosophie A. M. Ampère's, p. 98 и д.
[3]) Phil. des deux A., p. 247. (писмо Бирану 18. септ. 1810).
[4]) Correspondance et souvenirs I, p. 143.
[5]) Phil. des deux A., p. 181.

Егзистенција Бога је, као што смо горе видели, управо претпоставка егзистенције душе. Као и бесмртност душе, егзистенцију Бога сматра Ампер с научног гледишта као хипотезу, али хипотезу која има бескрајну вероватноћу хипотезе верификоване чињеницама[1]). Јер је, изван евидентних и нужних релација, све друго само хипотеза (са чисто научног становишта).

И хришћанство се чини нека врста хипотезе[2]). Хришћанство је — „чак и за онога који одбацује његово небеско порекло — „најузвишенија хипотеза, једина која даје рачуна о природним и чудесним феноменима, које нам посведочава историја, и о моралним феноменима човекове величине и нискости". Научник се, вели, поноси што је стекао идеје различне од идеје простог човека; али да ли су оне тачније? „Ја се усуђујем веровати, напротив, да је у толико мање истине, што је више различности (diversité) од простог човека"[3]).

Амперов дневник је пун дивних, често готово песничких места о Божанству. Треба, вели Ампер сам себи, да изучаваш земаљске ствари, „то ти је позив; али их посматрај само једним оком; твоје друго око треба да је управљено ка вечној светлости". Исто тако нека једно ухо буде „увек готово" да прими „слатке звуке гласа твога небесног пријатеља"[4]).

Све се по њему свршавало у Откровењу, вели његов син. Он говори о „материји створеној да интелигенцији даде нужне идеје о откровењу" и о „нужности васкрсења тела да би дало нове идеје"[5]). Наука и уметност, као манифестације истине, биле су за њ права религија, вели Ж. Ж. Ампер, али „без сумње у много мањем степену него хришћанство"[6]).

Ампер се дотакао и проблема тројичности. Јединство у тројичности (једна јединствена супстанција у 3 лица) јесте тајанствено, али није контрадикторно, као ни јединство личности Христове „са две природе и две воље"[7]).

---

[1]) о с. р. 188.

[2]) Исп. Adam, La philosophie en France, pr. moitié du 19e siècle, 1894, p. 185.

[3]) Phil. des deux A., p. 189.

[4]) Journal et correspondance, p. 351 et suiv.; Valson, La vie et les travaux d' A. M. Ampère, 1886, p. 94.

[5]) Phil. des deux A., p. 185.

[6]) о. с., р. 188.

[7]) о. с., р. 186.

Што се тиче слободе воље, која је најважнији проблем „телеологије или дестинације човекове“ (науке о циљу човековог живота), како вели Ж. Ж. Ампер, она за великог физичара није никад била у питању. То је врло појмљиво кад се има у виду еволуција Амперове философије. Његов старији пријатељ, психолог Мен де Биран (Maine de Biran, 1766—1824), — који је имао највише утицаја на Амперову философију и чије је мисли Ампер највећим делом усвојио у својој преписци с њиме (која је и најважнији извор за познање Амперове философије), — био је један од првих волунтариста у новијој психологији, коме је слободна вољна активност била тако рећи прва и најпростија психолошка чињеница, из које се изводила и егзистенција саме нематеријалне духовне супстанције. Слобода воље је и код Ампера психолошка чињеница која, међутим, не спречава објективне (нема непознате) утицаје Божје на супстанцију душе (као што се схвата у крштењу)[1]). Као што се види, и овде Ампер долази до једне врсте психички несвесногa која би се могла назвати метафизичким или религиозним несвесним.

Што се тиче Створења, „посматрано као порекло света“, оно је за Ампера, као физичара „такође једна хипотеза“. Али „ова хипотеза је једина могућна“[2]).

III

Напослетку морамо проговорити неколико речи и о једној малој, чисто теолошкој расправи Амперовој у којој он у кратко излаже доказе за Божанско порекло хришћанства („Mémoire inédit d' Ampère sur les preuves de la divinité du christianisme“)[3]). Ова мала расправа, која је најбољи доказ високе религиозности чувеногa физичара, дели поменуте доказе у три врсте.

Прву врсту доказа сачињавају докази из Старог Завета. Ту Ампер доказује да су списи Старога Завета истинити и да су, према томе, истинита и она места која се односе на Христ-

[1]) o. c., p. 187.

[2]) o c., p. 189.

[3]) Ову расправицу Амперову о теолошким проблемима издао је C. Valson на крају свога горе поменутог дела о животу и радовима Амперовим (La vie et les travaux d' A. M. Ampère, 1886, p. 373—393), посвећеног лионском надбискупу. — Догме католицизма нису по Амперу предмет дискусије, али и ако су оне изван дискусије, разум може бити од помоћи у њиховом доказивању, појачати га (Phil. des deux A., p. 182, 184).

ћанство, која су „повољна за хришћане“ (passages favorables aux crétiens). Другу врсту доказа чине докази из списа противника Хришћанства. Ту Ампер доказује, на првом месту, да је ради циљева самога Хришћанства морало бити и нехришћанста. Најзад, ту Ампер помиње повољна мишљења о хришћанима појединих знаменитих представника паганизма (као н. пр. Лукиана и др.).

Најважнија је трећа врста доказа. То су, разуме се, докази из Новог Завета. Пре свега, вера самих апостола заснована је, вели Ампер, на искуству. Чудеса су такође докази искуства, искуствених чињеница (preuves de fait). За аутентичност Јеванђеља наводи Ампер више доказа, који на сваки начин нису оригинални, али су интересантни нарочито зато што долазе од овог славног физичара, који је створио читаву једну нову грану физике, електродинамику. Поменућемо ипак неке аргументе који су свакако најинтересантнији са становишта једног егзактног научника, као што је био Ампер. Такав је, на првом месту, овај аргуменат: лаж се по Амперу не може замислити у Хришћанству, зато што би лаж ту представљала противречност у самој себи, contradictio in adjecto. Други један аргуменат заснива се на дејству Хришћанства: на име, истинитост Хришћанства доказује по Амперу већ и силно његово дејство, његов утицај.

Из свих тих аргумената следује по Амперу да је хришћанска, специално католичка религија једина истинита религија. То је метафизичару Амперу јасно јер, вели он: „метафизичар би имао потребу, да би видео истину, само да испитује начин, на који ова Божанска религија објашњава у исто време величину и нискост човекову, и идеју, коју нам она даје о односима Божијим са његовим створењима и о циљевима Провиђења“ (des vues de la Providence)[1]).

У свима овим доказима за истинитост католичке религије, као и у осталим теолошким питањима, може се врло лако запазити утицај Паскалов, коме је Ампер иначе у многом погледу по својим духовним тежњама био сродан.

У сваком случају велики физичар је био дубоко религиозан и стално је мислио на Бога и о Богу. На једном месту вели Ампер: „Корисне су мисли оне које сликају атрибуте Божје;

[1]) Ист. Die Philosophie A. M. Ampère's, p. 100.

оне остају, док бол и физичко задовољство пролазе. Корист од ових последњих је у томе да скрену пажњу на оне прве, чији је циљ да се Откровење учини схватљивим“[1]). Ампер је веровао искрено и сматрао је сумњу као „најмучније стање за интелигенцију, пошто је Бог хтео да човек пати, кад се удаљи од истине, као и кад се удаљи од дужности“[2]). Најзад, Ампер је веровао да Бог полако испуњава обећања која је дао католичкој пркви[3]). А његова вера у будућу егзистенцију, његове „научна извесност“, како вели његов син, ту је била исто тако велика као и у најпоузданијим астрономским истинама. Најбољи доказ будућег живота може се извући из божанске правичности, „правичности аподиктичке, евидентне и нужне, немогуће без ван-земаљске дестинације“ човекове[4]).

IV

Напослетку треба да речемо коју реч и о Амперовој етици и ако су у питању само разбацане појединачне мисли његове о моралу, те о некој систематској моралној филозофији Амперовој може бити исто тако мало говора, као и о систематској филозофији, метафизици или психологији. Уосталом, и у питању морала Амперово убеђење је само строго хришћански морал. Ампер зато налази своју срећу у љубави према Богу и према ближњима. Он осећа тако дубоку тежњу за општим благостањем, општом срећом, да се ни сам не осећа срећним зато што та општа срећа на земљи не постоји. „И кад бих имао све што треба имати, да бих био срећан на свету, недостајало би ми све, срећа других“[5]). Та једна реченица већ довољно јасно показује дубоки морални смисао Амперов и његово човекољубље.

Ампер верује у неограничени културни, технички и индустриски напредак човеков, којим се веома одушевљава, зато што од њега очекује да једног дана сваки сељак буде могао имати добру храну, добар стан и одело. За њега је пуна дражи помисао „да ће сви народи, просвећени несрећом и усавршени временом, једног дана бити цивилизовани, слободни и срећни[6]).

[1]) Plil. des deux A., p. 185.
[2]) o. c., p. 183
[3]) Die Philos. A. M. A'. s, p. 102.
[4]) Phil. des deux A., p. 180 и д.
[5]) Adam, o. c., p. 187.
[6]) Phil. des deux A., p., 173.

Било би од интереса изнети овде и Амперову „моралну психологију", како је његов син назива, т. ј. фрагменте његове психологије емоција и страсти. Али то би нас одвело можда и сувише далеко, а томе, у осталом, овде и није место. Рећи ћемо само да и ту Ампер на једном месту износи, на супрот жељи, „слатка" осећања наде[1]), и да питање будућег живота, које с овим питањима стоји у најтешњој вези, и с ове стране добија нарочите потпоре. Навешћемо зато у целини један фрагменат где је то Ампер јасно истакао. „Како човек не би био изненађен (frappé) идејом која је не мене увек чинила жив утисак (une vive impression)? Толико милиона људи, који су прошли на земљи, испуњавали су (ont occupé) све тренутке свог живота радовима који су једини могли да им прибаве средство да одрже своју мучну егзистенцију; сви они који су живели у земљама, где је цивилизација угашена или није добила скоро никакво развиће, имали су исте способности, као и они, који су се највише уздигли у сазнању света, самих себе и свога Творца; па зар су те способности имали само зато да се оне никад не развију? Ова је претпоставка и сувише увредљива (trop injurieuse) за бескрајну интелигенцију", т. ј. за Бога[2]).

Високу моралност Амперову, његову племениту несебичност, која потпуно одговара његовој високој религиозности, најбоље илуструју речи, које је овај велики научник, умирући, рекао једноме од својих пријатеља, када се овај забрииуто распитивао за његово здравље. „Моје здравље! Зар је питање о моме здрављу? Међу нама не треба да буде другог питања до о ономе што је вечито". И овај велики човек је умро спокојно, као што му је била жеља, „у љубави ка Христу"[3]). Своје дужности на земљи овај генијални човек био је у сваком погледу потпуно испунио.

---

[1]) o. c., p. 175 и д.

[2]) o. c., p. 180.

[3]) Correspondance et Sonvenirs, II, p. 99. Die Philosophie A. M. Ampères, p. 101.

Д-Р БОРИСЛАВ ЛОРЕНЦ.